

Russ

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

Naš Jezik

НОВА СЕРИЈА

Књига XVII, Св. 5

ССТ 6 1971

БЕОГРАД, 1969.

С А Д Р Ж А Ј

	Стр.
1) М. Стевановић, Коректност језика је обавеза свих који пишу	247 – 256.
2) М. Пешикан, Разликовање властитих и апелативних имена у топонимији	257 – 263.
3) Мирослав Б. Николић, О посесивном генитиву личних имена	264 – 283.
4) М. Адамовић, Турске позајмице неосманског порекла	284 – 298.
5) З. Павловић-Стаменковић, Иницијалне консонантске групе у нашем књижевном језику	299 – 306.
6) Др Даринка Гортан-Премк, Приступ обради падежних синтагми у средњој школи (наставак)	307 – 319.
7) Језичке поуке	320 – 325.
8) Регистар	326—341.

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредник МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ
Секретар Уређивачког одбора др Живојин Станојчић

БЕОГРАД

1969.

Штампа: Издавачка установа „Научно дело“ — Београд, Вука Караџића 5.

ИНИЦИЈАЛНЕ КОНСОНАНТСКЕ ГРУПЕ У НАШЕМ КЊИЖЕВНОМ ЈЕЗИКУ

Само онда када се говори о фонетским законима и њиховом примењивању на сугласнике помињу се, у обради материјала нашег књижевног језика, сугласничке групе. Посебно сугласничке групе нису биле предмет пажње.¹ У овом раду ће бити речи само о иницијалним групама у књижевном језику. Које могућности комбиновања консонаната у групе постоје, на каква се ограничења при томе наилази, да ли се могу успоставити извесне закономерности — то су битна питања о којима ће се говорити. За рад је узет материјал из следећих речника нашег књижевног језика: В. Ст. Караџић, Југославенске Академије, Броз Ивековића, Српске Академије наука и уметности, Матице српске и Матице хрватске, Правописног речника.

1. Први члан групе је непрекидни консонант

		сон.	СВИ
бзв.	С+	бзв.	К П Т Ф Х Ц
зв.	З+	сон.	В Ј Л М Н Р
		зв.	Б Г Д
бзв.	Ш+	сон.	В Л Љ М Н Њ Р
		бзв.	К П Т Ч Ц Ћ
зв.	Ж+	сон.	В Л Љ М Н Њ Р
		зв.	Б Г Д
бзв.	Ф+	сон.	Л Р

		сон.	В Л Љ М Н Р
бзв.	Х +	бзв.	Т Ц Ћ

Примери:

сјединити, светлац, слаткоћа, сљубити, сматрати, снебивати, се, сњушити се, срећа; скакати, спирала, старалац, сфинга, схарчити, сцена.

звекетати, зјеница, злоћа, змајевац, знаћи, зричак; зборник, згодовити, здепаст.

шваља, шлём, шљива, шмиња, шинешуе, шњурити, шрафић; школа, шпекулисати, штићеник, шчепати, шцер (назив за бильку), шћућурути се.

жвакати, жлебати, жљездаст, жмурёћкё, жнорац (врста птице), жњёти, жребати; збйца, жгёпче, ждйти флегматик, фракција.

хвалити, хлём, хљебача, хмёл, хнопот (?), хранљив; хтёти, хцијёна (?), ххёрца.

2. Први члан групе је прекидни консонант

		сон.	Ј Л Љ Н Р
бзв.	П +	бзв.	С Ш Т Ч Ф Х

		сон.	Ј Л Љ Н Р
зв.	Б +	зв.	Д З

		сон.	С В И
бзв.	Т +	бзв.	К

зв.	Д +	сон.	С В И
-----	-----	------	-------

		сон.	С В И
бзв.	К +	бзв.	С Ш Т Ћ Ч (?)

		сон.	В Л Љ М Н Њ Р
зв.	Г +	зв.	Д Ћ

бзв.	Ч +	сон.	В Л М Р
		бзв.	К П Т
зв.	Ц +	в.	Б
бзв.	Ц +	сон.	В Ј М Р
		бзв.	К

Примери:

пјесмица, плаћати, плѣснат, пнеуматичан, празник; псѣћй, пшѣничан, птйчијй, пчѣлѣр, пфјј (узвик) ,пкати (гурати).

Бјондић, блѣгѣст, блѣштати, Бнеци, брѣза; бдѣти, бзйкати. твѣрац, тјѣлеснй тлѣчити, тлѣница (опна), тмѣрност, Тнински, тѣус (врста рибе), трѣшња; ткѣти,

двѣдесѣт, Дјѣкович, длѣн, длѣтѣр, днѣвнйк, Дмйтар, Дѣѣ-пар, дрѣгѣ.

квалитѣт, кјѣдну (уједно), клѣвир, клѣѣцати, кмѣчати, кнѣз, кнѣйга крѣсти; Ксилографија, кшѣфтати (препродавати), ктитор, кћѣрчица, кчѣвљанин.

гвѣжђе, глѣват, глѣйвица, гмйзавац, гнѣздо, гнѣурац, гранѣт; гдѣкојй, гђица (скраћеница).

чвѣрак, чланѣрина, чмѣвати, чрѣт; чкйљити.

цбунйћ.

цвѣћарица, цјѣнкати се, цмакати, црѣво; цкйљети.

3. Први члан групе је сонат

зв.	В +	сон.	Ј Л Р
зв.	М +	сон.	Ј Л Љ Н Њ Р

Примери:

Вјѣнцеслав, влѣжити, врагѣлија;

мјѣстити, млѣз, млѣѣцкати, многѣбожац, мнѣње, мрѣжа.

Запажања до којих се долази посматрањем изнетог материјала двочланих иницијалних група су ова:

1. Сви консонанти у нашем језичком систему могу стајати у иницијалном положају у речи. Уколико је реч о иницијалној

консонантској групи, постоје ограничења. Већина сонаната и неки консонанти (Ј Л Љ Н Њ и Б Ђ) уопште се не налазе на почетку речи — на месту првог члана консонантске иницијалне групе. Ако је сонант први члан групе, могуће су само две комбинације и то са В и М.

2. Сви консонанти, први чланови групе, без обзира на своје фонемске особине, могу имати уза се све сонанте или већину сонаната за другог члана групе. Ограничење се односи на Ц које не даје конс. групу са сонантима.

3. Уколико је звучни консонант први члан групе, може имати уза се, за другог члана, неки сонант или звучни консонант.

4. Уколико је беззвучни консонант први члан групе, може имати уза се неки сонант или неки беззвучни консонант.

5. Фреквенције јављања а. звучних и б. беззвучних консонаната на месту другог члана групе:

а. Д пет пута, Б три пута, Г два пута а З и Ђ само једанпут;

б. Т шест пута, К пет пута, Ц, Ђ, Ч, П три пута, С, Ш, Ф, Х два пута.

6. Могућности комбиновања првог члана групе са сонантима:

а) консонанти С, Т, Д, К могу стварати консонантску групу са свима сонантима без изузетка.

б) конс. Ш, Ж, Г са В Л Љ М Н Њ Р
 Х „ В Ј Л Љ М Н Р
 З „ В Ј Л М Н Р
 Ч „ В Л Љ М Р
 Ц „ В Ј М Р
 П, Б „ Ј Л Љ Н Р
 Ф „ Ј Л Р

в) Фреквенца појединих сонаната који су други члан у групи: Р четрнаест пута, Л тринаест пута, В, М, Н једанаест пута, Љ десет пута, Ј осам пута а Њ седам пута.

7. Уколико је сонант први члан групе може имати уза се само сонант. Сонанти В и М дају мали број двочланих консонантских група и то ВЈ, ВА и МЈ, МА, МЉ, МН, МЊ, МР,

II. Трочлане иницијалне групе

Делимична ограничења констатована код двочланих група, када је реч о трочланим су доста честа.

1. Примећује се одсуство трочланих иницијалних група чији би први члан био консонант;

Б П Т Д К Г Х Ф Б Б или сонант
В Ј Л Љ М Н Њ Р

2. Непрекидни консонанти С, З, Ш, Ж су једини консонантски елементи који омогућавају реализацију трочланих консонантских група у књижевном језику.

трочлана група

I	II	III-члан групе
С	К	В Л Љ Н Р
С	П	Л Љ Р
С	Т	В Л Р
С	Х	В Р
С	В	Л Р
С	М	Л Љ Р

На други начин представљена трочлана група С + конс. + конс. изгледала би овако:

I	II	III
бзв.	сон. С+	В М само СОН.
	бзв.	К П Т Х

Када је први члан групе С, други могу бити а) сон. В М и б) бзв. К П Т Х. Трећи члан може бити само један сонант. Јављају се углавном сви — недостаје М. Консонанти К М дају највећи број комбинација са сонантима и на тај начин велики број консонантских група; В П Т Х имају ограниченију могућност комбинавања. Сонант Р се најчешће јавља као трећи члан групе и то шест пута, а за њим су Л пет пута, Љ четири пута, В три пута, Н два пута а Ј и Њ једанпут.

Примери:

сквѣчати, склѣнѣст, склѣбѣкати се, скнѣдити, скрѣб, сплѣтка, сплѣштити, спрѣмност, ствѣрач, стлѣчити, стрѣц, схвѣтлив, схрѣнити, свлѣчити, сврѣтити, смлѣчити, смлѣти, смрѣчѣк.

I	II	III – члан групе
З	Б	Ј Л Р
З	Г	Л Н Њ Р
З	Д	В Р

или:

зв. З + зв. Б Г Д + само СОН.

Поред звучног З на месту првог члана — на другом месту могу бити само звучни конс. Б Г Д. Трећи члан је увек само сонант и то може бити сваки. Консонант Г даје са сонантима четири типа група, Б три а Д два типа. Фреквенца сонаната који чине трећи члан групе није упадљиво неједнака. Р се јавља у три комбинације као трећи члан, Л два пута а остали само једанпут.

Примери:

збјѣг, зблјжити, збрјнути, зглѣб, згнѣти, згнѣчити, згрушак, здвѣјан, здравѣца.

трочлана група

I	II	III члан групе
Ш	К	В Л Љ Р
Щ	П	Л Р
Ш	Т	Р
Ш	В	Р

или:

бзв. Ш + сон. В + само СОН.
бзв. К П Т

Када је први члан трочлане групе Ш, други може бити а) сон. В или б) бзв. К П Т, док је трећи један од сонаната В Л Љ Р. Без обзира који је консонант други члан групе, уз њега може да

стоји на трећем месту Р. Ако је Л трећи члан, постоје две могућности а са В и Љ само једна.

Примери:

шквижа (патка), шклоца, (бритва), шкљоц (ономатопеја), шкрабати, шлјнкџст (узак), шприцати, штрџити, шврале (сврачак).

трочлана група

I	II	III	члан групе
Ж	Д	Р	

или:

зв. Ж + зв. Д + само СОН. Р.

Постоји само овај један тип трочлане групе ЖДР у књижевном језику: ждрал, ждребац итд.

Такву особину стварања трочланих група имају само непрекидни консонанти.

У екавском изговору нема консонантских трочланих група чији би трећи члан био сонант Ј. Група ЗБЈ у речи *збјагња* је покрајинског карактера и позната само у овом једном примеру.

Узимајући у обзир ијекавску замену јата, књижевни језик добија изванредан број нових трочланих група са трећим чланом Ј:

- а. СВЈ, СМЈ, СПЈ, СТЈ
ЗВЈ, ЗБЈ, ЗЉЈ
ЦВЈ, ЦТЈ
- б. ГРЈ, ГДЈ
ДВЈ, ДРЈ
КТЈ, КРЈ
ХТЈ.

Под а) имамо увећан број већ постојећих трочланих група са првим чланом С, З, Д. У случају б) се спектар поменутих трочланих група увећава за седам нових комбинација, чији први чланови без ове могућности са Ј (из Ћ) нису давали до сада групе.

Број постојећих типова двочланих група у нашем књижевном језику је 136. Од тога броја је 57. група са непрекидним

првим чланом, 70. група са прекидним првим чланом а 9. са сонантом. У стварању тих 136. група учествује:

а) 6 непрекидних консонаната који са сонантима дају 36 група а са осталим конс. 21.

б) 9 прекидни конс. на првом месту који са сонантима дају 49 типова група а са осталим конс. 21.

в) Два сонанта на првом месту стварају са сонантима 9 типова двочланих група.

Број постојећих типова трочланих иницијалних група у нашем књижевном језику је укупно 36 и то само са непрекидним првим чланом.

Од способности везивања консонанта који је други члан трочлане групе зависи број трочланих група. То су углавном прекидни консонанти звучни В Г Д и бзв. П К Т, само Х непрекидно и сонанти В и М.

Примећујемо да сонант никада није први члан трочлане групе. Исто тако можемо констатовати да је трећи члан трочлане групе увек и само неки сонант. Од њих је најпродуктивнији Р које има способност да стоји уз било који консонант.

Још једном треба нагласити да је у консонантским групама узети однос звучност — беззвучност овакав: уколико је звучни консонант први члан групе, везује уза се само звучни консонант (осим сонаната), без обзира на то да ли је у питању двочлана или трочлана група. И обрнуто — уколико је беззвучни консонант први члан, ствара групу само са беззвучним консонантом. Изузетак томе, у књижевном језику, не чине чак ни сонанти.

3. П. Стаменковић

¹ Рад *Консонантске секвенце у штокавском дијалекту*, Прилози проучавању језика IV, Нови Сад 1968, — З. П. Стаменковић, рађен је на дијалекатском материјалу; а рад Д. Јовића „О двочланим консонантским секвенцама Вуковог језика у иницијалној и финалној позицији, ЗБМС XI Нови Сад, — само на материјалу Вуковог говора,